

УДК 342.922(477)

С.Ю. ОБРУСНА, канд. іст. наук, Східноєвропейський університет економіки і менеджменту

СУДДІВСЬКИЙ КОРПУС УКРАЇНИ: ПОНЯТТЯ ТА ПРАВОВА ХАРАКТЕРИСТИКА

Ключові слова: суддівський корпус, суддівське співтовариство, судді, професійні судді, народні засідателі, присяжні

З проголошенням незалежності України розпочався пошук ефективної моделі функціонування суддівського корпусу. Цей процес триває і до нині та здійснюється як в напрямку поглиблення правової думки, так і розвитку законодавства. Вказаний напрямок діяльності також є ключовим у період проведення судово-правової реформи, адже тільки високопрофесійний і високоморальний суддівський кадровий склад може повною мірою захистити права, свободи і законні інтереси всіх суб'єктів правовідносин, повноцінно виконувати роль суспільного арбітра при розв'язанні конфліктів.

Відповідно до ст.58 Закону України «Про судоустрій України» до здійснення правосуддя залучаються професійні судді та у визначених законом випадках народні засідателі і присяжні [1]. Професійні судді – це громадяни України, які відповідно до Конституції та законів України призначені чи обрані судьями і займають штатні суддівські посади в судах нашої держави. Їх штат прийнято називати суддівським корпусом. На позначення вказаної сукупності осіб вживаються й інші поняття: «суддівське співтовариство», «корпус професійних суддів» тощо. Та й у саме поняття «суддівський корпус» вкладається дещо різний зміст. Крім того, воно не закріплене як у діючому українському законодавстві, так і запропонованому законопроекті «Про судоустрій України та статус суддів».

З питань, в тій чи іншій мірі пов'язаних із

визначенням поняття «суддівський корпус», характеристики його змісту та формування за останні роки опубліковано ряд помітних і ґрунтовних праць. Це, зокрема, дисертаційна робота С. Прилуцького, в якій автор, досліджуючи проблеми формування корпусу професійних суддів, звертається до аналізу понять «суддівський корпус», «корпус професійних суддів» [2]. В. Коротун, аналізуючи проблеми організації та функцій суддівського самоврядування, використовує та аналізує поняття «суддівське співтовариство» [3]. До проблем функціонування суддівського корпусу зверталися у своїх дослідженнях І. Марочкін, Н. Сібільова [4] та ряд інших вчених. Разом із тим чіткого визначення вказаного поняття в юридичній науці до сьогодні не сформульовано. Як показує аналіз законодавства, наукового доробку вчених ряду зарубіжних країн до проблеми дефініції «суддівський корпус» склалася як схожі, так і дещо відмінні підходи. Визначення вказаного поняття є досить важливим і для науки адміністративного права, зокрема судового управління, що сприятиме більш чіткому визначенню суб'єктів і об'єктів управлінської діяльності, поліпшенню самого управлінського процесу тощо.

Тому метою даної публікації є дослідження й узагальнення напрацьованого досвіду щодо визначення суті поняття «суддівський корпус», що обумовлює формулювання наступних завдань: проаналізувати існуючі підходи щодо тлумачення поняття «суддівський корпус» та суміжних з ним понять, дослідити його правову природу, висловити власні погляди щодо його формулювання.

В ході аналізу вказаної проблеми доцільно звернутися до зарубіжного досвіду. Так, наприклад, у російській правовій науці поняття «суддівський корпус» визначається як сукупність діючих суддів та суддів, що перебувають у відставці (почесні судді). Коло таких посадових осіб досить широке. Сюди входять судді, починаючи від Голови і членів Конституційного Суду, голови і членів Верховного Суду РФ и Вищого арбітражного суду РФ до мирових суддів та суддів, що знаходяться у

відставці (почесних суддів) [5, с.225].

Суддівське співтовариство («судейское сообщество») тлумачиться рядом авторів як форма самоорганізації, що здійснює діяльність на професійній основі, метою якої є служіння закону, захист прав і законних інтересів особи, суспільства, держави, прав і законних інтересів самих суддів [6].

У Республіці Білорусь відповідно до ст.141 Кодексу Республіки Білорусь про судоустрій і статус суддів судді Конституційного Суду, загальних і господарських судів та судді, що знаходяться у відставці, складають суддівське співтовариство [7]. Отже, поняття «суддівське співтовариство» розкриває зміст загальноприйнятого поняття «суддівський корпус».

Суддівське співтовариство має право на формування власних органів. Ними є з'їзд суддів, Республіканська рада суддів, конференції суддів обласних і районних, військових, господарських судів, кваліфікаційна колегія суддів Верховного Суду Республіки Білорусь, кваліфікаційні колегії обласних, районних, військових, господарських судів (ст.143 Кодексу Республіки Білорусь про судоустрій і статус суддів).

У країнах з романською правовою системою судді, прокурори та слідчі об'єднуються загальним поняттям – магістратура [8, с.340].

Особи, які здійснюють правосуддя у Великобританії традиційно є вихідцями із професійних корпорацій баристерів і солісіторів. Баристери – це юристи, які мають виключне право виступати у вищих судових інстанціях. Солісітори – це численна категорія юристів, які надають консультації своїм клієнтам, готують до слухання цивільні та кримінальні справи в інтересах своїх клієнтів, виступають від імені обвинувачення чи захисту тощо [9, с.140].

Перш чим розкривати юридичну природу поняття «суддівський корпус», варто звернутися до етимології поняття «корпус» – це сукупність осіб якогось одного фаху, службового становища тощо (дипломатичний, кореспондентський корпус). До сукупності осіб, що здійснюють

правосуддя також можна застосувати вказане поняття. Деякі науковці зауважують, що не варто зміст поняття «суддівський корпус» визначати лише як професійні судді, адже у встановлених Законом випадках цю діяльність можуть здійснювати і непрофесійні судді – народні засідателі та присяжні. Тому видається можливим сформулювати таке визначення: суддівський корпус України складають особи, що здійснюють правосуддя – професійні судді, та у визначених випадках народні засідателі та присяжні.

Поняття «суддівське співтовариство», що вживається рядом науковців, є формою самоорганізації осіб, які здійснюють правосуддя, та більш співзвучне поняттю «суддівське самоврядування». Як зазначають І. Марочкін та Н. Сібільова, суддівське самоврядування – це самостійне колективне вирішення професійними судьями через виборні органи або безпосередньо їх колективами питань внутрішньої діяльності судів і суддівського корпусу, що відбувається у встановлених законом межах [4, с.153]. Організаційними формами суддівського самоврядування є збори, конференції, з'їзди та ради суддів. Такі ж організаційні форми визначено законодавством вище вказаних країн.

Із дефініцією «суддівський корпус» безпосередньо пов'язані поняття «добір суддівських кадрів» та «кандидат на посаду судді». Добір суддівських кадрів – це сукупність процедур із добору кандидатів на посаду судді на основі аналізу й оцінки його професійних, особистих якостей, ступеня їх відповідності вимогам, що визначені законом, та відбір найбільш підготовлених для виконання посадових обов'язків. Кандидат на посаду судді – це особа, яка виявила бажання зайняти вказану посаду, відповідає встановленим законодавством вимогам та пройшла відповідну кваліфікаційну атестацію. Вимоги до кандидатів на посаду суддів диференційовані і залежать від рівня та юрисдикції суду на посаду в якому претендує кандидат. Загальними ж вимогами є громадянство, відповідні вік, освіта, стаж роботи, ценз осілості та володіння державною мовою. Схожі вимоги

сформовано до кандидатів на посади суддів й у ряді країн. Хоча кожна країна має певні особливості. Їх можна простежити на прикладі добору кандидатів на посади суддів Конституційного Суду. Так, у Білорусі, кандидат на посаду судді Конституційного Суду має бути громадянином цієї держави, мати вищу юридичну освіту, володіти, що цікаво, російською та білоруською мовами, бути висококваліфікованим спеціалістом в галузі права, мати високі моральні якості. У законодавстві передбачено, що вказані кандидати як правило мають науковий ступінь, що підтверджує їх високу кваліфікацію [7].

Схожі вимоги визначено і законодавством Російської Федерації. Суддею Конституційного Суду Російської Федерації може бути призначено громадянина РФ, що досяг сорокарічного віку, має вищу юридичну освіту, стаж роботи в юридичній сфері не менше п'ятнадцяти років, має високі професійні та моральні якості [6].

У чинному Законі України до кандидата на посаду судді Конституційного Суду визначено наступні вимоги: громадянство України, вища юридична освіта, сорокарічний вік, десять років стажу за фахом та двадцятирічний термін проживання на території України [1]. Такі високі вимоги до кандидатів пояснюються місцем і призначенням Конституційного Суду в системі судів України.

Відповідно до Закону України «Про судоустрій України» до професійних суддів належать судді Конституційного Суду України та судді судів загальної юрисдикції (загальних, військових та спеціалізованих судів).

Для здійснення правосуддя закон надає суддям необхідні права, обов'язки та повноваження, передбачає гарантії їх реалізації, тобто визначає їх правовий статус. Основні засади правового статусу суддів визначені в Законі України «Про статус суддів», окремі його положення деталізуються у статтях 126–130 Конституції України, Законі України «Про державний захист працівників суду і правоохоронних органів», розд.3 Закону України «Про судоустрій України», главах 3, 4 Закону України «Про Конституційний Суд

України», процесуальному законодавстві відповідних галузей права та інших нормативно-правових актах.

Законодавство визначає таких осіб, що здійснюють правосуддя як народні засідателі та присяжні. Участь представників народу у реалізації судової влади, на думку І. Марочкина, відіграє надзвичайно важливу роль. Вони приносять в суд життєвий досвід, ціннісні орієнтації суспільства, їх діяльність значною мірою сприяє підвищенню авторитету судової влади.

Нормативно-правовими актами країн ближнього зарубіжжя також передбачено участь громадян у здійсненні правосуддя. У Білорусі громадяни беруть участь у здійсненні правосуддя у якості народних засідателів. Суду присяжних за діючим законодавством не передбачено. Народними засідателями можуть бути громадяни Білорусі, що досягли 25-річного віку та володіють російською та білоруською мовами [7].

За законодавством Російської Федерації громадяни беруть участь у здійсненні правосуддя присяжні, народні та арбітражні засідателі. Крім того, законодавство РФ передбачає функціонування інституту мирових суддів, про доцільність запровадження якого і до сьогодні тривають дискусії у вітчизняній науці.

Як уже відзначалося, Конституція України передбачає, що правосуддя в Україні здійснюють професійні судді та у визначених законом випадках народні засідателі і присяжні (ч.1 ст.127). Ці конституційні приписи не тільки відтворені в Законі України «Про судоустрій України» (ч.1 ст.13, ч.1 ст.58), але й конкретизовані в його положеннях про те, що участь народних засідателів і присяжних у здійсненні правосуддя є їхнім громадянським обов'язком (ч.3 ст.5). Отже, Закон окреслює правові шляхи залучення до судочинства не тільки народних засідателів, але й присяжних, визначає їх правовий статус, критерії добору та фінансово-матеріальні умови їх діяльності тощо (глава 10, ст.ст.65–72). Виходячи зі змісту Закону, народні засідателі і присяжні є громадянами України, які у випадках, передбачених про-

цесуальним законом, залучаються до здійснення правосуддя, забезпечуючи згідно з Конституцією України безпосередню участь народу в здійсненні правосуддя (ст.ст.65, 68 Закону). Водночас, на відміну від народних засідателів, які вирішують у складі суду справи разом із професійними суддями, і під час здійснення правосуддя користуються всіма правами судді (частини 1 та 2 ст.65 Закону), присяжні залучаються до здійснення правосуддя (ч.1 ст.68 Закону), але при цьому не наділені статусом судді. На відміну від ряду європейських країн інститут присяжних в Україні не набув достатнього розвитку.

Отже, проведений аналіз чинного законодавства України та окремих зарубіжних країн свідчить про різні підходи до формулювання поняття «суддівський корпус» та його нормативно-правового регулювання. Все це підкреслює необхідність детального дослідження цієї проблеми у вітчизняній науці, що сприятиме підвищенню рівня законодавчого регулювання організації і діяльності судової гілки влади, що особливо важливо в сучасних умовах судово-правової реформи.

ЛІТЕРАТУРА

1. Закон України «Про судоустрій України»: від 07.02.2002 р., № 3018-III.

2. Прилуцький С. В. Формування корпусу професійних суддів України: дис. ... кандидата юрид. наук : 12.00.10 / С. В. Прилуцький. – К., 2003.

3. Коротун О. М. Організація і функції суддівського самоврядування за законодавством України: дис. ... кандидата юрид. наук : 12.00.10 / О. М. Коротун. – К., 2009.

4. Організація судової влади в Україні : навч. посіб. / за ред. І. Є. Марочкина, Н. В. Сібільової. – Х. : Нац. юрид. Акад. України, 2009. – 184 с.

5. Иванов В. Д. Правоохранительные органы и судебная система Российской Федерации / В. Д. Иванов, П. В. Иванов, В. Г. Макущенко. – М. : ПРИОР, 1999. – 164 с.

6. Цепляєва Г. De facto и de jure судейского сообщества / Г. Цепляєва, И. Яблокова [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.lawmix.ru>.

7. Кодекс Республики Беларусь о судоустройстве и статусе судей : от 2006 р., № 107, 2/1236 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.tamby.info/kodeks/>

8. Державне право зарубіжних країн : навч. посіб.. – К. : Центр навчальної літератури, 2005. – 504 с.

9. Юзікова Н. С. Судові та правоохоронні органи України : навч. посіб. / Н. С. Юзікова. – К. : Істина, 2006. – 320 с.

Обрусна С. Ю. Суддівський корпус України: поняття та правова характеристика / С. Ю. Обрусна // Форум права. – 2010. – № 3. – С. 318–321 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.nbuv.gov.ua/e-journals/FP/2010-3/10ocjtpx.pdf>

На основі аналізу нормативно-правової бази, надбань вітчизняної правової науки та зарубіжного досвіду досліджено поняття «суддівський корпус», дано правову характеристику його складових.

Обрусная С.Ю. Судейский корпус Украины: понятие и правовая характеристика

На основе анализа нормативно-правовой базы, наработок отечественной правовой науки и зарубежного опыта исследовано понятие «судейский корпус», дана правовая характеристика его составляющих элементов.

Obrusnaja S.Ju. Judicial Manpower of Ukraine: the Concept and Legal Characteristics

On the basis of the analysis of is standard-legal base, operating time of a domestic legal science and foreign experience the concept «the judicial manpower» is investigated, the legal characteristic of its making elements is given.